

KS. TADEUSZ ZADYKOWICZ

CHRYSTOPRAKSYZM REFLEKSJI TEOLOGICZNOMORALNEJ

CHRISTOPRAXIS OF THE MORAL THEOLOGY REFLECTION

A b s t r a c t. Moral theology, as any science, has first of all cognitive aims. However, because of its subject one may also talk about the practical dimension of moral-theological reflection. This is because the subject is human action (*praxis*) that moral theology not only describes but also defines, indicating the moral norms that have to be kept to in it. Explaining and justifying the moral principles and norms moral theology is aiming at the plenitude a man should realize in his own life and work. Realizing this plenitude happens in an actual living situation. This is why applying principles and norms to particular attitudes and particular areas of human life is a significant, practical part of theologians-moralists' service. None of these areas is excluded from the range of the interests of moral theology. Analysis of these areas is the starting point for the reflection of a theological-ethical character, directed at forming attitudes.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Key words: moral theology, praxis, Christopraxis.

Soborowe wezwanie do odnowy teologii moralnej zaowocowało dowartościowaniem w niej perspektywy historiozbawczej, trynitarnej, chrystocentrycznej, pneumatologicznej, a także eklezjalno-sakramentalnej, personalistycznej i zarazem wspólnotowej. Takie ujęcia moralności chrześcijańskiej przenikają nowe podręczniki oraz liczne opracowania zagadnień szczegółowych¹. Można

---

Ks. dr hab. TADEUSZ ZADYKOWICZ – dyrektor Instytutu Teologii Moralnej KUL; adiunkt Katedry Teologii Moralnej Ogólnej; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: tadeuszz@kul.pl

¹ Por. J. N a g ó r n y. *Natura teologii moralnej*. W: *Polska teologia moralna czterdzieści lat po Soborze Watykańskim II*. Red. J. Nagórny, J. Gocko. Lublin: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej *Gaudium* 2006 s. 91. Spośród najbardziej syntetycznych opracowań poszczególnych wyznaczników odnowy posoborowej w teologii moralnej można wskazać następujące prace powstałe w lubelskim środowisku teologicznomoralnym: F. G r e n i u k. *Katolicka teologia*

powiedzieć, że dzięki tym cechom katolicka teologia moralna odnalazła swoją tożsamość pośród innych dyscyplin. Wydaje się jednak, że ciągle otwartym pozostaje pytanie o cel prowadzonych badań. Tym celem może być jedynie systematyczne i zgodne z wymaganiami rozumu przedstawienie orędzia moralnego Chrystusa i Jego Kościoła. Teologia moralna może skoncentrować się wyłącznie na aspektach metodologicznych i metateologicznych. Może zająć się interpretacją i oceną różnych wizji życia moralnego, uzasadnianiem norm moralnych. Może tylko szukać klucza interpretacyjnego dla całości własnych refleksji. Może jednak, i jak się wydaje powinna, stawiać sobie cele bardziej praktyczne. Wprawdzie zarzuca się niekiedy polskiej teologii moralnej zbytne ukierunkowanie na *praxis*, ale ten zarzut płynie raczej ze środowiska samych teologów moralistów. Kształcenie uniwersyteckie tymczasem, zresztą nie tylko w Polsce, zostało podporządkowane celom wyłącznie pragmatycznym. Także od przedstawicieli nauk humanistycznych wymaga się określenia przydatności przekazywanej wiedzy, umiejętności, kompetencji społecznych oraz postaw, które w procesie kształcenia ma nabyć student.

Na czym więc miałyby polegać ów praktyczny wymiar teologii moralnej? Pytanie to warto umieścić w szerszym kontekście celów nauki w ogóle. Dopiero w tym świetle bowiem można pokusić się o sformułowanie postulatów dotyczących relacji między teorią a praktyką na płaszczyźnie teologii moralnej. Wydaje się, że najgorsze, co mogłoby się przydarzyć tej refleksji, to absolutny rozłam między teorią a praktyką i tak abstrakcyjne ujęcie moralności, że utraciłaby ona jakiegokolwiek odniesienia i elementy praktyczne, a zwłaszcza gdyby utraciła związek ze środowiskiem życia oraz z językiem współczesnych chrześcijan, a jej argumentacja nie miałaby żadnego związku z życiową sytuacją grupy społecznej i religijnej, w której i dla której się rozwija. Trzeba mieć jednak także świadomość, że owo ukierunkowanie na

---

moralna w poszukiwaniu własnej tożsamości. Lublin: RW KUL 1993; J. N a g ó r n y. *Historiozbawczy fundament moralności chrześcijańskiej*. W: *Teologia moralna u kresu II tysiąclecia*. Red. J. Nagórny, K. Jeżyna. Lublin 1998 s. 153-170; A. D e r d z i u k. *Teologia moralna w służbie wiary Kościoła*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2010; J. N a g ó r n y. *Moralność chrześcijańska jako moralność nowego życia w Chrystusie*. W: *Vivere in Christo. Chrześcijański horyzont moralności*. Red. J. Nagórny, A. Derdziuk. Lublin 1996 s. 87-116; J. N a g ó r n y. *Duch Święty zasadą nowego życia*. W: *Jesteśmy Kościołem w Duchu Świętym*. Red. F. Mrowiec. Würzburg 1999 s. 34-50; J. N a g ó r n y. *Teologia moralna jako eklezjalna nauka wiary w świetle „Veritatis splendor”*. W: *J a n P a w e ł II. Veritatis splendor. Tekst i komentarz*. Red. A. Szostek. Lublin 1994 s. 275-294; J. G o c k o. *Kościół obecny w świecie – postawy do świata. Teologiczno-społeczne aspekty postannictwa Kościoła w świecie po Soborze Watykańskim II*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2003.

praktykę ma swoją cenę. Podobnie bowiem jak w przypadku etyki filozoficznej, może ono odbyć się kosztem jej naukowego charakteru i zamknięcia w kręgu wąskich specjalizacji podporządkowanych rozwiązywaniu szczegółowych problemów². Dlatego trudno się dziwić chronicznemu dystansowi, jaki niektórzy teologowie moralisci żywią dla elementów praktycznych, widząc w nich powiew dawnej kazuistyki. Pozostając jednak na poziomie budowania wyłącznie teorii, coraz bardziej oddalają się oni od rzeczywistości. Czy zatem zamiast przeciwstawiania sobie teorii i praktyki nie warto dążyć do połączenia tych elementów, przez co teologia moralna zyskałaby jeszcze jedną cechę, którą można określić jako chrystopraksyzm? Tym mianem określam wstępnie praktyczne ukierunkowanie, nastawienie na życiową praktykę, wprowadzanie w życie zasad i norm, które mają swoje ostateczne źródło w Chrystusie oraz stanowią o specyfice moralności chrześcijańskiej. Z pewnością tak rozumiany chrystopraksyzm jest już obecny w wielu publikacjach, jednak istnieje potrzeba określenia pewnych reguł, jakie powinny przyświecać takiemu teoretyczno-praktycznemu podejściu do zagadnień moralnych.

I. WOKÓŁ PYTANIA O CEL NAUKI

Istotą i zadaniem każdej nauki jest dążenie do prawdy. Cel ten osiąga się przez możliwie wyczerpujący opis przedmiotu i jego wyjaśnianie (tłumaczenie). W naukach humanistycznych dodatkowo za taki cel uznaje się także interpretację i ocenę³. To tradycyjne ujęcie współcześnie uzupełnia się poprzez wprowadzenie rozróżnienia między celami wewnętrznymi (poznawczymi) oraz zewnętrznymi (społecznymi) nauki. O ile cele wewnętrzne służą realizacji funkcji teoretycznej, to cele zewnętrzne są ukierunkowane na praktykę. Współcześnie w Polsce – zresztą nie tylko w Polsce – kładzie się nacisk na tzw. badania „pożyteczne”. Stąd często można spotkać się z opinią, że zasadniczym celem nauki jest dostarczanie wyników, które mogą być zastosowane w praktyce. W rezultacie – jak zauważa A. Biały – bez wątpienia słuszne i dość powszechne apele o zwiększenie nakładów na naukę argumen-

---

² Por. M. Z i c h y, H. G r i m m. *Praxis in der Ethik. Zur Einführung*. W: *Praxis in der Ethik. Zur Methodenreflexion in der anwendungsorientierten Moralphilosophie*. Red. M. Zichy, H. Grimm. Berlin: De Gruyter 2008 s. 3-4.

³ Por. J. A p a n o w i c z. *Metodologiczne elementy procesu poznania naukowego w teorii organizacji i zarządzania*. Gdynia: WSAiB 2000 s. 19-22.

tuje się koniecznością rozwoju technologii i gospodarki⁴. Taki pragmatyzm marginalizuje jednak nauki humanistyczne jako rzekomo dalekie od praktycznych zastosowań, nie przynoszące bezpośrednich korzyści. Czy rzeczywiście badania naukowe prowadzone w ramach teologii, a zwłaszcza etyki filozoficznej i teologicznej, nie mają praktycznego znaczenia?

Choć rolą nauki jest poznanie, odkrywanie tego, co nieznanne, zaś zastosowanie uzyskanej wiedzy w praktyce należy do inżynierii (techniki), to trudno nie dostrzec między nimi wzajemnych związków. Nauka przecież, jako dziedzina poznania intelektualnego, ma służyć lepszemu kontaktowi człowieka ze światem, lepszemu rozumieniu siebie i świata, rozumieniu sensu istnienia, a ostatecznie rozwojowi człowieka⁵. Tworząc nowe idee, wprowadzając je do życia społecznego, jest ona w stanie zmienić sposób myślenia ludzi, a przez to, niejako w sposób uboczny, przyczynić się do rozwoju społecznego i technologicznego, wykształcić elitę, która właściwie ukierunkuje rozwój gospodarczy. Pomijając dyskusje na temat naukowego statusu etyki filozoficznej oraz teologicznej należy stwierdzić, że całe dzieje są terenem ścierania się dwóch wizji celowości tych refleksji: jedna skłania się ku elementom praktycznym, odczytuje poszczególne obowiązki moralne, także doczesne, w perspektywie daru i powołania do szczęścia, do zbawienia; druga ogranicza się jedynie do obserwacji oraz systematycznego opisu ludzkiej moralności lub co najwyżej do ukazywania ideału „dobrego człowieka”⁶.

Przykładem praktycznego ukierunkowania refleksji moralnej jest styl pouczeń Starego i Nowego Testamentu. Charakterystycznym elementem tego stylu jest wskazywanie moralnych konsekwencji wydarzeń zbawczych (pareneza). Jest to zarazem rodzaj apelu moralnego, który ma poruszać, wzywać do działania. Niekiedy pouczenia te przyjmują formę dialogu, w którym występują charakterystyczne zwroty skierowane w drugiej osobie i sformułowania imperatywne. Kiedy indziej są to słowa, zwroty skonstruowane w ten sposób, by mogły być łatwiej zapamiętane. Temu praktycznemu celowi podporządkowane są także paralele, sentencje, przysłowia, rytmiczność, przywo-

---

⁴ Por. A. B i a ł a s. *Istota i cel nauki – spojrzenie fundamentalisty*. „Pauza Akademicka. Tygodnik Polskiej Akademii Umiejętności” 3:2011 nr 127 s. 1.

⁵ Por. N. W o l a ń s k i. *Czemu i komu służą Komitety Naukowe PAN*. „Nauka” 1:2011 s. 48-49.

⁶ Różne modele relacji między teorią a praktyką w etyce omawia S. Goertz w książce *Weil Ethik praktisch werden will. Philosophisch-theologische Studien zum Theorie-Praxis-Verhältnis*. Regensburg: Pustet 2004.

ływanie przykładów i wzorów z przeszłości⁷. Wszystko to miało prowadzić do zachowania konkretnych postaw względem Boga, człowieka i świata, uczynić te postawy bardziej realistycznymi i łatwiejszymi do wypełnienia. Takie praktyczne ukierunkowanie – wzorowane na stylu Pisma Świętego – cechowało również nauczanie moralne Ojców Kościoła, dla których ważniejsze było poszukiwanie sposobów rozwiązywania konkretnych problemów moralnych niż problematyka ogólna, metodologiczna czy metateologiczna⁸. Praktyczne nastawienie towarzyszyło także autorom, którzy w ciągu wieków prezentowali tzw. chrystocentryzm praktyczny, wyrażający się m.in. w próbach przekładania ogólnych idei na konkretne sytuacje życiowe⁹. Ten pragmatyzm, charakterystyczny dla mistyków i duszpasterzy, nie był obcy także wielkim myślicielom, np. św. Augustynowi, św. Tomaszowi. Specyficzny praktycyzm cechował także teologów moralistów doby autonomizacji tej dyscypliny. Ich refleksja, najczęściej o charakterze kazuistycznym, była praktyczna w tym sensie, że miała wypełnić zadanie zawodowego instruktazu dla szafarzy sakramentu pokuty¹⁰. Pragmatyzm i profesjonalizm myśli teologicznomoralnej widoczny jest również u przedstawicieli tzw. *teologia cordis*, którzy – co warto przypomnieć – jako pierwsi w XIX w. podjęli próby ubilijnienia teologii moralnej po długim okresie dominacji w tej refleksji elementu racjonalnego i kazuistyki. Oni również zastanawiali się nad tym, jak wcielić w życie konkretne zalecenia i normy, i to w szczegółowych sytuacjach życiowych¹¹.

Nigdy jednak nie brakowało opinii, że praktyczny wymiar nie jest domeną teologii moralnej. Dlatego wielu teologów moralistów, zarówno w przeszłości jak i dzisiaj, jest skłonnych pozostawić go raczej teologom duchowości, asceetykom, pastoralistom, pedagogom chrześcijańskim. Swoje zadania zaś upatrują oni w próbach uchwycenia samej istoty moralności, ewentualnie w wąskim określaniu norm moralnych. Zarzucenie praktycznego wymiaru refleksji teolo-

---

⁷ Por. Ks. Janusz Nagórny. *Teologiczna interpretacja moralności Nowego Przymierza*. Red. K. Jeżyna, J. Gocko, W. Rzepa. Lublin: Wydawnictwo KUL 2009 s. 51-52.

⁸ Por. T. Z a d y k o w i c z. *Sequela Christi et imitatio hominis. Paradygmat naśladowania we współczesnej refleksji teologicznomoralnej – źródła i perspektywy*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2011 s. 93.

⁹ Por. tamże s. 96.

¹⁰ Najbardziej rozpowszechnionym dziełem św. Alfonsa Marii de Liguori było *Praxis confessarii*.

¹¹ Więcej szczegółowych informacji na temat relacji teoria–praktyka można znaleźć w opracowaniach z zakresu historii teologii moralnej. Por. F. G r e n i u k. *Studia z teologii moralnej*. Sandomierz 2006; T e n z e. *Teologia moralna w swej przeszłości*. Sandomierz 2006.

gicznomoralnej cechowało jeszcze wielu teologów doby soborowej. Dbałość o naukowy charakter tej dyscypliny eliminowała z ich refleksji elementy praktyczne jako nienaukowe bądź wykraczające poza ramy uprawianej dyscypliny.

Jakie zatem miejsce należy przyznać elementom praktycznym we współczesnej refleksji teologicznomoralnej? Najczęściej można spotkać się ze stwierdzeniem, że teologia moralna ma charakter praktyczny, ponieważ jej przedmiotem jest ludzkie działanie (*praxis*) oraz dlatego, że określa ona prawidłowości ludzkiego działania, ustala zasady i normy, według których człowiek powinien postępować¹². Istotnie, praktyka wiąże się zarówno z samym działaniem, jak i z możliwością oraz powinnością działania¹³. Ktoś, kto praktykuje, posiada kompetencje (np. w zakresie medycyny, psychologii), a nawet władzę nad rzeczami, nad którymi podejmuje działanie, ale też teoretycznie je analizuje. Owymi *pragmata* dla teologa moralisty są ludzkie czyny ujmowane w perspektywie całościowego powołania. Nie są to zatem przedmioty, które wytwarza on lub przetwarza bezrefleksyjnie. To też różni *praxis* w potocznym znaczeniu od *praxis* moralnej. Praktyka w potocznym znaczeniu jest czymś, co nas łączy ze światem rzeczy. Przez praktykę stajemy się poniekąd jedno z tym, co czynimy. Tam natomiast, gdzie praktyka formuje odniesienie człowieka do drugiego człowieka, do rzeczy, do świata; gdzie możliwość działania, charakterystyczna dla potocznej *praxis*, przekształca się w powinność, ów pragmatyzm zyskuje swój moralny wymiar.

Teologia moralna nie tylko mówi o ludzkim działaniu, nie tylko je opisuje, ale ma charakter normatywny, tzn. określa oraz wskazuje normy tego działania. Nie jest ona zatem neutralną obserwacją. Nie ogranicza się do przedstawienia cudzych poglądów. Nie ma więc charakteru wyłącznie deskryptywnego. Teologia moralna jest nauką normatywną, tzn. że jej przedmiot stanowią przykazania, które są odkrywane, opisywane i interpretowane jako fundament życia indywidualnego i społecznego. Wyprowadzane z Objawienia bądź z samego rozumu mają one porządkować środowisko człowieka. Tam zaś gdzie jest mowa o powinności, trudno uniknąć odniesień do konkretnej życiowej praktyki. Teologicznomoralne poznanie prawdy nie służy więc samemu sobie.

---

¹² Por. J. Z a b i e l s k i. *Podstawy chrześcijańskiej moralności. Teologia moralna fundamentalna*. Białystok: Wydawnictwo św. Jerzego 2013 s. 10. Takie rozumienie praktyzmu widoczne jest właściwie we wszystkich współczesnych definicjach teologii moralnej. Por. V S 29; N a g ó r n y. *Natura teologii moralnej* s. 92-93; I. M r o c z k o w s k i. *Teologia moralna. Definicja – przedmiot – metoda*. Płock: Płocki Instytut Wydawniczy 2011 s. 22.

¹³ Por. S. G r ä t z e l. *Ethische Praxis. Anwendungen der Praktischen Philosophie in Alltag und Beruf*. London: Turnshare 2007 s. 10.

Powinności są interpretowane jako motywy działania. Co więcej, teologia moralna o zabarwieniu praktycznym wskazuje nie tylko na normy, które należy zachować, ale także na obraz, osobowy wzór możliwości zachowania tych norm i obraz celu, do jakiego zmierza życie moralne.

Tak sformułowane cele odróżniają teologię moralną od filozofii teoretycznej, socjologii, ale zarazem zbliżają ją do innych nauk, m.in. do pedagogiki¹⁴. Stanowiąc inspirację dla tych nauk, dostarczając im narzędzi do oceny istniejących oraz poszukiwania nowych modeli wychowania, teologia moralna ujawnia swój praktyczny wymiar. Teolog moralista pragnie nie tylko poznać prawdę i nią żyć, ale także w duchu miłości dzielić się nią z innymi. Opisując i interpretując normy, dokłada zarazem wszelkich starań, by stały się one przedmiotem pragnień adresatów jego przesłania. Uzasadnianie norm oraz próba ich wpajania jest odpowiedzią na współczesną sytuację moralną. Dlatego praktyczne ukierunkowanie teologii moralnej należy wiązać z zaleconym jej przez Sobór wymiarem kairologicznym, z koniecznością otwarcia na świat i interpretacją znaków czasu. Teolog moralista rozpoznaje współczesność jako wyzwanie dla swojej refleksji¹⁵. Stąd też refleksja ta nie zna żadnego tabu, nie unika żadnych tematów.

II. TEOLOGIA MORALNA BEZ TABU

Teologia moralna – jak już wspomniano – jest nauką normatywną. Określając i interpretując normy działania, odnosi się jednak zawsze do sytuacji konkretnego człowieka. Zatem nie tyle opisuje co jest moralnie dobre w ogólności, ile raczej „nakłania” do moralnie dobrego postępowania określonego przez treść przykazań oraz do realizacji czynów moralnie dobrych i to w konkretnej sytuacji, wynikającej z warunków życiowych. Człowiek bowiem żyje w świecie wartości. Każdy jego wybór oparty jest na jakiejś interpretacji, na jakiejś argumentacji. Teolog moralista musi te interpretacje poznać, zrozumieć. Dlatego we współczesnych zjawiskach i tendencjach, w doświadczeniu człowieka rozpoznaje on impulsy do prowadzonych przez siebie badań. Dopiero takie poznanie pozwala mu odnieść się krytycznie do funkcjonujących

---

¹⁴ Szeroko opisuje ten związek Th. Kesselring w *Handbuch Ethik für Pädagogen. Grundlagen und Praxis*. Darmstadt: WBG (Wiss. Buchges.) 2012 s. 30 nn.

¹⁵ Por. J. G o c k o. *Znaki czasu jako „locus theologicus” w posoborowej teologii moralnej*. RT 46:1999 z. 3 s. 81-106; t e n ż e. *Znaki czasu jako „wyzwania” współczesności i „wezwania” Boga (PDV 10)*. „Życie Konsekrowane” 10:2003 nr 1 s. 67-78.

w społeczeństwie wizji człowieka, a zwłaszcza jego wolności oraz do szeregu praktycznych rozwiązań i motywacji. Podejmując krytykę współczesnych prądów myślowych i praktycznych postaw, teologia moralna okazuje się jak najbardziej „praktyczna” i „przydatna”. Stawia sobie bowiem za cel poprawę jakości życia, naprawę struktur społecznych. Ponieważ jednak urzeczywistnienie tego celu uzależnia od spełnienia niełatwych warunków, niekiedy od powstrzymania się od działania ocenianego jako złe, często jest traktowana jako hamulec innowacyjności i belka w „kole zamachowym gospodarki”, jakim są rzekomo inne nauki, bardziej przydatne i bardziej praktyczne.

Zakwestionowanie „przydatności” refleksji teologicznomoralnej odbywa się w ścisłym związku z doświadczeniem, które chce ona traktować jako jedno z istotnych swoich źródeł. Kontestacja ta pojawia się najczęściej nie w odniesieniu do ogólnych stwierdzeń, ale wówczas gdy ogólne zasady zostają aplikowane do szczegółowych sytuacji i na ich podstawie zostają wygłaszane sądy oceniające, które dotyczą najbardziej szczegółowych dziedzin ludzkiego życia. Dla teologii moralnej jednak aplikacja norm do konkretnych sytuacji życiowych nie jest problemem wtórnym. Przeciwnie, stanowi ona jeden z podstawowych obowiązków. Dlatego trudno dziś wskazać temat, przed którym teologia moralna odczuwałaby lęk. Refleksją tą pokrywa się wszystkie dziedziny ludzkiego życia. Ogólne normy i zasady aplikuje się do wszystkich możliwych szczegółowych przypadków. Trzeba stwierdzić, że taka nauka kosztuje – nie tylko utratę popularności, ale także wyraźny sprzeciw, a nawet oskarżenia o przesadną ingerencję w życie publiczne.

Zgodnie jednak z celami właściwymi teologii moralnej, za teoretycznymi rozważaniami muszą iść pytania bardziej „praktyczne”: jak „może” i jak „powinien” działać człowiek, który przyjmuje słowa Chrystusa i akceptuje etos Ewangelii¹⁶. Refleksja teologicznomoralna odsłania więc konkretne sposoby, jak wartości, poznane wedle „skali” ujawnionej w Dekalogu, w Kazaniu na Górze i w całym ewangelicznym Prawie, stanowią powinność woli i serca człowieka, powinność jego pragnień i wyborów, w jaki sposób „zobowiązują” go w działaniu, w postępowaniu, skoro jako przyjęte aktem poznawczym „zobowiązują” go już w myśleniu czy też poniekąd w „odczuwaniu”. Są to pytania – jak mówi Jan Paweł II – znamienne dla ludzkiej *praxis*. Wskazują one na organiczny związek tejże *praxis* z etosem. Żywa moralność

---

¹⁶ Por. J a n P a w e ł II. Katecheza *Manichejskie deformacje teologii ciała* (15.10.1980) nr 1.

jest bowiem zawsze etosem ludzkiej *praxis*¹⁷. Refleksja teologicznomoralna wskazuje zatem na kierunki przenikania ewangelicznego etosu do życiowej praktyki. Moralisci wypracowują, uzasadniają i upowszechniają zasady i normy moralne, które żyją w tym etosie swoim – jak mówi Papież – właściwym życiem; właściwym, tzn. nie tylko „teoretycznym”. Poszczególni ludzie, jako bezpośredni sprawcy i podmioty realnej moralności, jako współtwórcy jej dziejów, od których zależy również poziom tejże moralności, postęp lub upadek, wypracowują sobie ów etos, a dokonuje się to – jak zauważa Jan Paweł II – zapewne nie bez związku z pracą moralistów¹⁸. Ich wkład polega na tym, by konkretny, „historyczny” człowiek mógł zasymilować Dobrą Nowinę, wcielić ją w życie w specyficznej dla siebie sytuacji.

Podejmowanie licznych zagadnień, właściwie pokrywających całe życie indywidualne i społeczne, religijne i świeckie, możliwe jest dzięki wąskim specjalizacjom. Nawet jeśli z przyczyn finansowych zamyka się dzisiaj bądź konsoliduje katedry, instytuty, prowadzone badania wykraczają poza ogólny obszar. Sprecyzowanie kierunków badań pozwala na głębszą analizę wielu obszarów życia ludzkiego i bardziej adekwatne odpowiedzi na pytania, jakie stawia współczesny człowiek. Wiele aktualnych problemów moralnych musi być bowiem rozwiązywanych w szerokim kontekście innych nauk¹⁹. Wystarczy wskazać na kwestię wolności człowieka oraz korzystania z niej, zagadnienia związane z ludzką seksualnością, moralnością życia małżeńskiego i rodzinnego, kwestie bioetyczne czy inne zagadnienia związane z rozwojem nauk. Kompetentne rozwiązanie wielu dylematów dotyczące tych dziedzin wymaga ujęcia interdyscyplinarnego i to ono sprawia, że rozwiązania te są bardziej „praktyczne”.

Zakwestionowanie praktycznego charakteru refleksji teologicznomoralnej sprawiłoby, że wiele problemów umknęłoby teologom moralistom. Tymczasem ukierunkowanie na *praxis* otwiera przed teologią moralną ciągle nowe obszary badawcze, zwłaszcza w zakresie teologii moralnej szczegółowej. Należą do nich niewątpliwie wspomniane zagadnienia związane z moralnością życia małżeńskiego, bioetyką, moralnością życia społecznego, ale także kwestią pokoju, sprawiedliwości społecznej, obrony życia i środowiska naturalne-

---

¹⁷ Por. tamże nr 2.

¹⁸ Por. tamże nr 3.

¹⁹ Por. M r o c z k o w s k i. *Teologia moralna. Definicja – przedmiot – metoda* s. 55; t e n ż e. *Metodologia teologii moralnej*. W: *Świadek nadziei. Ks. prof. Janusz Nagórny twórca i nauczyciel teologii moralnej*. Red. A. Derdziuk. Lublin: Wydawnictwo Diecezjalne w Sandomierzu 2008 s. 161-162.

go. Na teologach moralistach ciąży obowiązek pouczenia wiernych – zwłaszcza przyszłych duszpasterzy – o wszystkich przykazaniach i normach praktycznych, które Kościół w tym względzie autorytatywnie ogłasza. Ich zadaniem jest także poszukiwanie coraz głębszych rozumowych uzasadnień dla jego nauczania, przekonywanie o słuszności jego nakazów oraz o ich ważności poprzez ukazywanie ich wzajemnych powiązań oraz ich odniesienia do ostatecznego celu człowieka. Co więcej, teologowie moralisci mają wykładać doktrynę Kościoła i wypełniać swoją posługę tak, by dawać przykład lojalnej akceptacji – wewnętrznej i zewnętrznej – nauczania Magisterium zarówno w dziedzinie dogmatu, jak i moralności. Winni też dążyć do coraz pełniejszego naświetlenia podstaw biblijnych, znaczeń etycznych oraz motywacji antropologicznych, które stanowią podłoże głoszonej przez Kościół doktryny moralnej i wizji człowieka²⁰. Jan Paweł II, który sformułował te zadania, podkreśla również znaczenie refleksji teologicznomoralnej nie tylko dla życia i misji Kościoła, ale także dla społeczeństwa i ludzkiej kultury. Refleksja ta ma podkreślać aspekt dynamiczny moralności, to znaczy poświęcić szczególną uwagę odpowiedzi, jakiej na Boże wezwanie winien udzielić człowiek w procesie swego wzrastania w miłości, w łonie zbawczej wspólnoty. W ten sposób teologia moralna – pisze Papież – zyska wewnętrzny wymiar duchowy, uwzględniając potrzebę rozwoju *imago Dei*, ukrytego w człowieku oraz prawa procesu duchowego, opisanego przez chrześcijańską ascetykę i mistykę²¹.

Wydaje się, że wyrażający się w analizie sytuacji moralnej oraz w głoszeniu i uzasadnianiu norm moralnych oraz ich aplikacji do konkretnych warunków chrystopraksyzm, jest właściwą odpowiedzią refleksji teologicznomoralnej na współczesny skrajny pragmatyzm. Ten bowiem prezentuje sposób myślenia, w którym nie ma miejsca na refleksję teoretyczną ani na oceny oparte na zasadach etycznych²². Odniesienie natomiast konkretnego postępowania do zasad o charakterze aksjologicznym, a więc niezmiennym, głębokie uzasadnienie dopuszczalności lub niedopuszczalności określonego postępowania, zdaje się wyrwać konkretne wybory moralne z doraźnych decyzji człowieka czy organów instytucjonalnych. W refleksji ukierunkowanej praktycznie jest więc miejsce na dylematy moralne, które zostały już całkowicie wyeliminowane przez jednowymiarową, pragmatyczną wizję człowieka.

---

²⁰ Por. VS 110.

²¹ Por. VS 111.

²² Por. FR 89.

Współczesna rzeczywistość stanowi źródło wyzwań dla teologii moralnej²³. Rzeczywistość ta dostarcza wielu pytań o charakterze moralnym; pytań o dobro i zło. Teologia moralna stawia sobie za cel zabezpieczenie podmiotowości człowieka w obrębie ludzkiej *praxis*. Chodzi o to, by człowiek, odkrywając w sobie przynależność do Chrystusa i w Nim swoje wywyższenie do godności dziecka Bożego, lepiej zrozumiał własną godność i godność tę potwierdzał i urzeczywistniał w obrębie codziennych wyborów. Nauczanie doktryny moralnej, jako zadanie teologa moralisty, oznacza świadome podjęcie się tych zadań intelektualnych, duchowych i pastoralnych, które zmierzają do takiego wychowywania wiernych, by byli zdolni do rozeznania moralnego, dążyli do prawdziwego dobra i z ufnością szukali pomocy w łasce Bożej²⁴. Refleksja teologicznomoralna ukierunkowana jest więc ostatecznie na formowanie etosu chrześcijańskiego, a zatem i z tego powodu ma ona znaczenie praktyczne.

III. OD ETYKI TEOLOGICZNEJ DO ETOSU CHRZEŚCIJAŃSKIEGO

Teolog moralista zawsze musi dokonywać wnikliwego rozeznania w kontekście współczesnej kultury o przewadze naukowej i technicznej, narażonej na niebezpieczeństwo relatywizmu, pragmatyzmu i pozytywizmu. Treść, styl, metodologia współczesnej teologii moralnej świadczą, że w dużej mierze udało się jej przełamać rozdział między teorią a praktyką. Istotną jej częścią stała się bowiem refleksja nad etosem jako konkretną, zastaną formą moralności konkretnego człowieka i konkretnej grupy osób²⁵. Można powiedzieć, że współczesna teologia moralna stała się rodzajem praktyki moralnej, która tylko stopniem różni się od zwyczajnej praktyki oceniania, wartościowania, jakiego dokonuje każdy człowiek. Istotą refleksji teologicznomoralnej o cha-

---

²³ Por. T. Z a d y k o w i c z. *Die Moraltheologie zwischen Offenbarung und zeitgenössischer Kultur. Ausgewählte methodologische Fragen*. RTM 4(59):2012 s. 86.

²⁴ VS 113.

²⁵ Owocem tych refleksji są pozycje, które stanowią teologicznomoralną interpretację współczesnego etosu. Wśród nich można wymienić: *Wyzwania moralne przełomu tysiącleci*. Red. J. Nagórny, A. Derdziuk. Lublin 1999; *Teologia moralna wobec współczesnych zagrożeń*. Red. J. Nagórny, A. Derdziuk. Lublin 1999; *Moralne aspekty przemian cywilizacyjnych*. Red. J. Nagórny, A. Derdziuk. Lublin 2001; *Spór o człowieka – spór o przyszłość świata. Od bł. Jana XXIII do Jana Pawła II*. Red. J. Nagórny, J. Gocko. Lublin 2004; *Wartości moralne w kontekście współczesnego sekularyzmu*. Red. J. Gocko. Lublin 2007.

rakterze naukowym jest jednak budowanie na płaszczyźnie Objawienia i doświadczenia teorii etosu, który winien być nie tylko rozpoznany i prawidłowo opisany, ale także formowany i wcielany w życie.

Refleksja teologicznomoralna nie oznacza prostej recepcji współczesnych poglądów i opinii. Nie oznacza ona także jakiegoś utylitaryzmu polegającego na chęci przypodobania się komukolwiek czy pragmatyzmu, w imię którego za prawdę uznaje się to, co odnosi skutek. Teolog moralista interpretuje rzeczywistość w świetle Objawienia. Oznacza to, że nie wystarcza mu ogólna znajomość świata, a nawet nie wystarcza znajomość zasad egzegezy biblijnej. Ta skądinąd niezbędna znajomość musi być uzupełniona hermeneutyką. Teolog moralista dokonuje bowiem interpretacji świata w świetle Ewangelii oraz interpretacji Ewangelii w świetle doświadczenia, jakie płynie od świata. W ten sposób dokonuje się coś więcej niż zwykła analiza chrześcijańskiego etosu czy sytuacji etycznej; dokonuje się formowanie praktycznego etosu²⁶, i to nie przez formułowanie ogólnych drogowskazów, ale przez ocenę, niekiedy ukazywanie konsekwencji, oraz zachętę do działania lub powstrzymania się od działania w tej oto, konkretnej sytuacji. Dlatego w refleksji teologicznomoralnej, zorientowanej praktycznie, ważne miejsce zajmuje nie tylko analiza źródeł, ale także celowości czynu. Jakkolwiek cel ten jest określany w różny sposób (np. jako doskonałość, szczęście, przyzwoitość, zgodność z prawem), to stanowi on zawsze argument głoszonych zasad i norm. Teologia moralna o nastawieniu praktycznym przyznaje też większą rolę wzorom osobowym, naśladowaniu. Bliższy jej jest także element kulturowy i pedagogiczny.

Praktyczne ukierunkowanie refleksji teologicznomoralnej nadaje jej specyficzny styl, manifestujący się w adekwatnym języku. Wydaje się, że etap hermetycznej pod względem terminologicznym refleksji polska teologia moralna ma już za sobą. Ekwilibrystyka słowna, która zamykałaby teologię w wąskim kręgu specjalistów, nie jest już przedmiotem aspiracji autorów. Poszukuje się raczej języka, za pomocą którego można by trafić z przesłaniem do jak najszerszej grupy odbiorców. To jednak wymaga wsłuchiwania się w język, jakim posługuje się dzisiejszy człowiek²⁷. Nie oznacza to oczywiście bezkrytycznego przyjmowania potocznego sposobu mówienia. Przeciwnie, wyrazem dbałości o język jest niekiedy konieczność „odkłamywania”

---

²⁶ Por. I. B ä d e r - B u t s c h l e. *Interpretation der moralischen Welt. Michael Walzers Philosophie der moralischen Praxis als Impuls für die theologische Ethik.* Marburg: Elwert 2006 s. 119.

²⁷ Por. M. K i e s s e l b a c h. *Ethische Wirklichkeit. Objektivität und Vernünftigkeit der Ethik aus pragmatistischer Perspektive.* Berlin: De Gruyter 2012 s. 169.

słów, przywracania właściwego znaczenia terminom, którym w potocznym języku nadano treść daleką od pierwotnej. W literaturze teologicznomoralnej wyraźnie widać definicje, określenia, odniesienia do wieloznaczności terminologicznej. Obecny jest w niej również aspekt „zaangażowania”, który z pewnością stanowi cechę charakterystyczną polskiej teologii moralnej.

Chrystopraksyzm oznacza ostatecznie praktyczne wcielanie w życie norm i zasad moralnych. W naukowej refleksji oznacza on jakiś typ projekcji teorii na życiowe doświadczenie. Teologia moralna, dla której punktem wyjścia jest często fenomenologiczny opis rzeczywistości, ukierunkowana jest następnie na tę rzeczywistość w postaci konkretnych ocen, rozwiązań. Dzięki takiemu nastawieniu nabiera ona cech realistycznych i zwiększa swoją skuteczność oddziaływania. Teologowie moraliści mają świadomość, że człowiek, którym się zajmują, jest tym oto, konkretnym człowiekiem, a nie jakąś bliżej nieokreśloną ideą, i jest on jednocześnie kimś zadany, powierzonym, dlatego ich zaangażowanie wykracza poza sale wykładowe i laboratoria. Wyrazem praktycznego ukierunkowania polskiej teologii moralnej jest czynna obecność teologów moralistów w życiu i praktyce duszpasterskiej Kościoła. Teologowie moraliści popularyzują naukę głosząc konferencje, rekolekcje, publikując teksty o charakterze popularnonaukowym, angażując się w ruchach i stowarzyszeniach katolickich, pełniąc funkcje asystentów kościelnych różnych środowisk, zasiadając w grupach eksperckich, radach i komisjach etycznych. Wyrazem praktycznego podejścia jest także troska o kształcenie kadr. Z jednej strony chodzi o przygotowanie profesjonalistów, którzy będą poprawnie pod względem metodologicznym prowadzić swoje badania, świadomi specyfiki przedmiotu i metod, ale z drugiej strony będą podejmować wielorakie, „praktyczne” zadania na rzecz promocji moralności chrześcijańskiej.

Trzeba być świadomym, że przesadne lub jednostronne skupienie się na kwestiach praktycznych może przyczynić się do destrukcji prawdziwej nauki, może skutkować zagubieniem naukowego charakteru refleksji teologicznomoralnej, ale we właściwych proporcjach broni on ją przed skrajnym racjonalizmem. Dlatego tak ważna jest świadomość tożsamości uprawianej nauki, pamięć o źródłach i metodach. W przypadku teologii chodzi nade wszystko o pamięć o właściwej hierarchii źródeł objawionych i rozumowych. Postulat chrystopraksyzmu nie oznacza odprofesjonalizowania teologii moralnej. Nie oznacza także zakwestionowania roli samych teologów moralistów jako ekspertów. Metodycznej refleksji, także tej ukierunkowanej praktycznie, nie może zastąpić intuicja poszczególnej jednostki czy nawet społeczności. Zadaniem, przed jakim stają teologowie moraliści, jest uczynienie bardziej zrozumiałymi i możliwymi do wprowadzenia do życiowej praktyki abstrakcyjnych niekiedy

norm i zasad. To jednak jest możliwe wówczas, gdy teolog moralista spojrzy na nie z perspektywy doświadczenia konkretnego człowieka.

Aby chrystopraksyzm nie pozbawił teologii moralnej jej naukowego charakteru, konieczne jest zachowanie kilku reguł. Najpierw należy podkreślić, że przedmiotem refleksji teologicznomoralnej jest życiowa „praktyka”, która ma swój fundament w kondycji człowieka stworzonego i odkupionego. Refleksja ta obejmuje doświadczenie, bazuje na doświadczeniu, ale tylko w tym sensie, że owo doświadczenie interpretuje w świetle obiektywnych zasad wychodząc z założenia, że empiryczne fakty pociągają teoretyczne implikacje i odwrotnie – teoria ukierunkowana jest na praktyczną realizację. To, co doświadczalne, domaga się teoretycznej refleksji. Nieodłączną zaś częścią ludzkiego doświadczenia jest moralność zarówno ta zastana, jak i ta oczekiwana, pożądana. Teoretyczna refleksja pełni zatem rolę pośrednika między ogólnymi regułami a konkretnymi wskazaniem i prowadzi ku konkretnej realizacji (teoretycznego) prawa.

Chrystopraksyzm refleksji teologicznomoralnej wynika z jej charakteru eklezjalnego. Jej ściśle powiązanie z życiem Kościoła sprawia bowiem, że musi ona kierować się ku życiowej praktyce, konkretyzować sposoby odpowiedzi człowieka na wezwania Boga. Teologia moralna jest także nauką wiary, a to oznacza, że podejmuje ona tematy związane z „prawdą, którą trzeba żyć” i która jest „źródłem życiowego zaangażowania”²⁸. Moralne implikacje wiary dotyczą życiowej praktyki. Perspektywa eklezjalna oraz perspektywa wiary nadaje refleksji teologicznomoralnej charakteru praktycznego. Ostatecznie chrystopraksyzm jest naturalną konsekwencją chrystocentryzmu moralności chrześcijańskiej. Osoba i życie Chrystusa winno stać się kryterium chrześcijańskiego działania²⁹. Teologia moralna zaś, która poniekąd wywodzi się z praktyki, ku praktyce powinna prowadzić. Tak rozumiany chrystopraksyzm nie oznacza ciasnego pragmatyzmu. Dowartościowanie aspektów praktycznych nie prowadzi bowiem do rezygnacji z wiedzy ogólnej i interdyscyplinarnej. Teologia moralna przez swoje praktyczne ukierunkowanie nie chce też traktować prawd wiary jedynie na sposób funkcjonalny, widząc w nich wyłącznie zasady postępowania. Chce natomiast wnieść swój wkład w tworzenie fundamentów rozwoju, postępu, innowacyjności, które są niemożliwe bez uformowania człowieka.

---

²⁸ Por. VS 88-89.

²⁹ Por. E. A r e n s. *Christopraxis. Grundzüge theologischer Handlungstheorie*. Freiburg–Basel–Wien: Herder 1992 s. 96.

BIBLIOGRAFIA

- J a n P a w e ł II: Encyklika *Veritatis splendor*. Watykan 1993.
- J a n P a w e ł II: Encyklika *Fides et ratio*. Watykan 1998.
- J a n P a w e ł II. Katecheza *Manichejskie deformacje teologii ciata* (15.10.1980).
- A p a n o w i c z J.: Metodologiczne elementy procesu poznania naukowego w teorii organizacji i zarządzania. Gdynia: WSAiB 2000.
- A r e n s E.: *Christopraxis. Grundzüge theologischer Handlungstheorie*. Freiburg–Basel–Wien: Herder 1992.
- B ä d e r - B u t s c h l e I.: Interpretation der moralischen Welt. Michael Walzers Philosophie der moralischen Praxis als Impuls für die theologische Ethik. Marburg: Elwert 2006.
- B i a ł a s A.: Istota i cel nauki – spojrzenie fundamentalisty. „Pauza Akademicka. Tygodnik Polskiej Akademii Umiejętności” 3:2011 nr 127 s. 1.
- D e r d z i u k A.: *Teologia moralna w służbie wiary Kościoła*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2010.
- G o c k o J.: Kościół obecny w świecie – posłany do świata. Teologiczno-społeczne aspekty posłannictwa Kościoła w świecie po Soborze Watykańskim II. Lublin: Wydawnictwo KUL 2003.
- G o c k o J.: Znaki czasu jako „locus theologicus” w posoborowej teologii moralnej. RT 46:1999 z. 3 s. 81-106.
- G o c k o J.: Znaki czasu jako „wyzwania” współczesności i „wezwania” Boga (PDV 10). „Życie Konsekrowane” 10:2003 nr 1 s. 67-78.
- G o e r t z S.: *Weil Ethik praktisch werden will. Philosophisch-theologische Studien zum Theorie-Praxis-Verhältnis*. Regensburg: Pustet 2004.
- G r ä t z e l S.: *Ethische Praxis. Anwendungen der Praktischen Philosophie in Alltag und Beruf*. London: Turnshare 2007.
- G r e n i u k F.: *Katolicka teologia moralna w poszukiwaniu własnej tożsamości*. Lublin: RW KUL 1993.
- G r e n i u k F.: *Studia z teologii moralnej*. Sandomierz 2006.
- G r e n i u k F.: *Teologia moralna w swej przeszłości*. Sandomierz 2006.
- K e s s e l r i n g Th.: *Handbuch Ethik für Pädagogen. Grundlagen und Praxis*. Darmstadt: WBG (Wiss. Buchges.) 2012.
- K i e s s e l b a c h M.: *Ethische Wirklichkeit. Objektivität und Vernünftigkeit der Ethik aus pragmatistischer Perspektive*. Berlin: De Gruyter 2012.
- Ks. Janusz Nagórny. *Teologiczna interpretacja moralności Nowego Przymierza*. Red. K. Jeżyna, J. Gocko, W. Rzepa. Lublin: Wydawnictwo KUL 2009 s. 51-52.
- Moralne aspekty przemian cywilizacyjnych*. Red. J. Nagórny, A. Derdziuk. Lublin 2001.
- M r o c z k o w s k i I.: *Metodologia teologii moralnej*. W: *Świadek nadziei*. Ks. prof. Janusz Nagórny twórca i nauczyciel teologii moralnej. Red. A. Derdziuk. Lublin: Wydawnictwo Diecezjalne w Sandomierzu 2008 s. 157-164.
- M r o c z k o w s k i I.: *Teologia moralna. Definicja – przedmiot – metoda*. Płock: Płocki Instytut Wydawniczy 2011.
- N a g ó r n y J.: *Duch Święty zasadą nowego życia*. W: *Jesteśmy Kościołem w Duchu Świętym*. Red. F. Mrowiec. Würzburg 1999 s. 34-50.
- N a g ó r n y J.: *Historiozbawczy fundament moralności chrześcijańskiej*. W: *Teologia moralna u kresu II tysiąclecia*. Red. J. Nagórny, K. Jeżyna. Lublin 1998 s. 153-170.
- N a g ó r n y J.: *Moralność chrześcijańska jako moralność nowego życia w Chrystusie*. W: *Vivere in Christo. Chrześcijański horyzont moralności*. Red. J. Nagórny, A. Derdziuk. Lublin 1996 s. 87-116.

- N a g ó r n y J.: Natura teologii moralnej. W: Polska teologia moralna czterdzieści lat po Soborze Watykańskim II. Red. J. Nagórny, J. Gocko. Lublin: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej *Gaudium* 2006 s. 91-125.
- N a g ó r n y J.: Teologia moralna jako eklezjalna nauka wiary w świetle *Veritatis splendor*. W: Jan Paweł II. *Veritatis splendor*. Tekst i komentarz. Red. A. Szostek. Lublin 1994 s. 275-294.
- Praxis in der Ethik. Zur Methodenreflexion in der anwendungsorientierten Moralphilosophie. Red. M. Zichy, H. Grimm. Berlin: De Gruyter 2008.
- Spór o człowieka – spór o przyszłość świata. Od bł. Jana XXIII do Jana Pawła II. Red. J. Nagórny, J. Gocko. Lublin 2004.
- Teologia moralna wobec współczesnych zagrożeń. Red. J. Nagórny, A. Derdziuk. Lublin 1999.
- Wartości moralne w kontekście współczesnego sekularyzmu. Red. J. Gocko. Lublin 2007.
- W o l a n s k i N.: Czemu i komu służą Komitety Naukowe PAN. „Nauka” 1:2011 s. 47-57.
- Wyzwania moralne przełomu tysiącleci. Red. J. Nagórny, A. Derdziuk. Lublin 1999.
- Z a b i e l s k i J.: Podstawy chrześcijańskiej moralności. Teologia moralna fundamentalna. Białystok: Wydawnictwo św. Jerzego 2013.
- Z a d y k o w i c z T.: Die Moraltheologie zwischen Offenbarung und zeitgenössischer Kultur. Ausgewählte methodologische Fragen. RTM 4(59):2012 s. 79-103.
- Z a d y k o w i c z T.: *Sequela Christi et imitatio hominis*. Paradygmat naśladowania we współczesnej refleksji teologicznomoralnej – źródła i perspektywy. Lublin: Wydawnictwo KUL 2011.

CHRYSTOPRAKSYZM REFLEKSJI TEOLOGICZNOMORALNEJ

S t r e s z c z e n i e

Teologia moralna, jak każda nauka, posiada nade wszystko cele poznawcze. Ze względu jednak na przedmiot można mówić także o praktycznym wymiarze refleksji teologicznomoralnej. Tym przedmiotem jest bowiem ludzkie działanie (*praxis*), które teologia moralna nie tylko opisuje, ale także określa wskazując obowiązujące w nim normy moralne. Wyjaśniając i argumentując zasady i normy moralne, teologia moralna ma na względzie pełnię, którą człowiek winien urzeczywistnić we własnym życiu i działaniu. Urzeczywistnienie tej pełni następuje w konkretnej sytuacji życiowej. Dlatego istotną, praktyczną częścią posługi teologów moralistów jest aplikacja zasad i norm do szczegółowych postaw i dziedzin ludzkiego życia. Żadna z tych dziedzin nie jest wyłączona poza zakres zainteresowań teologii moralnej. Analiza tych dziedzin stanowi punkt wyjścia dla refleksji o charakterze teologiczno-etycznym ukierunkowanej na formowanie postaw.

Słowa kluczowe: teologia moralna; *praxis*; chrystopraksyzm.